

Adopteer een boom!

Kees Both

De seizoenen vormen in de meeste kleutergroepen een belangrijk verbindend thema binnen het schooljaar. Dat kan nog concreter worden als een bladverliezende loofboom geadopteerd wordt en een jaar lang in de belangstelling staat. Hoe pak je dat aan? Praktische handreikingen voor leerkrachten om met zo'n thema te starten.

Wij kennen in onze streken vier min of meer goed te onderscheiden jaargetijden. Die jaargetijden hebben lang een belangrijk stempel gedrukt op het dagelijks leven. Je had 'groenten van het seizoen', het zorgen voor een wintervoorraad door voedsel in te maken, het inslaan van brandstof voor de winter (de kolenboer, waarvoor je geld opzij moest zetten), seizoenssporten, specifieke seizoensgebonden spelen van kinderen, enzovoort. Dit soort zaken is uit het dagelijks leven verdwenen of sterk vervaagd. Dat komt door de sterke verstedelijking, maar ook omdat je zo ongeveer het hele jaar alle soorten groenten, fruit en bloemen kunt krijgen, uit kassen of ingevlogen uit zuidelijke landen. Speciale gebouwen en technieken maken het bijvoorbeeld mogelijk om midden in de winter te tennissen en in de zomer te skiën en te schaatsen. Je hoeft het verleden niet te verheerlijken om toch te constateren dat belangrijke vormen van alledaagse natuurbeleving verdwenen zijn. Daar kan een zeker tegenwicht aan geboden worden, door op school en thuis juist weer gericht aandacht te besteden aan de wisseling van de seizoenen. Een van de manieren daarvoor is het adopteren van een boom en die een jaar lang met tussenpozen te volgen in zijn veranderingen.

Bomen symbool voor seizoenen

Bomen zijn, vergeleken met jonge kinderen, groot en indrukwekkend. Ze

vormen meestal een achtergrond voor het spel van de kinderen, zonder dat er verder veel aandacht aan gegeven wordt. Jonge kinderen hebben vaak moeite om een boom als levend wezen te zien – hij beweegt niet uit zichzelf. Daarnaast worden er ook vaak menselijke eigenschappen aan bomen toegeschreven: takken zijn 'armen', bladeren 'haren', ze kunnen 'bloeden' en hebben pijn als je er een tak aftrekt, enzo-voort. Kinderen kunnen pendelen tussen het zien van een boom als een 'dood ding' enerzijds en een animistische kijk op bomen als bezielde wezen anderzijds. Dat laatste moeten we serieus nemen als teken van betrokkenheid bij de boom.

Bomen worden graag gebruikt als klimboom, al zijn er in steden en dorpen meestal weinig goede klimbomen te vinden. Bomen geven schaduw, je kunt je erachter verstoppen, hem als buutpaal gebruiken bij verstopperijtje en als er een paar bij elkaar staan voor boompje verwisselen. Ze bloeien, al wordt dat bij nogal wat bomen niet opgemerkt. Ik ben benieuwd hoeveel lezers wel eens de bloemen van eik en beuk gezien hebben, terwijl iedereen wel eikels en beukenootjes kent. Dan moeten er toch ook bloemen geweest zijn! Bomen leveren dus ook vruchten en zaden waar je mee kunt spelen, en takken. De paardenkastanje is populair, maar de tamme kastanje zeker ook, de zaden kun je eten! Bladverliezende loofbomen leveren veel 'materiaal' in

de vorm van afgevallen bladeren. Aan laatstgenoemde bomen zijn de seizoenen zeer herkenbaar aan de dramatische veranderingen die de boom ondergaat. Vanwege dat laatste is een bladverliezende loofboom een symbool voor de seizoenen. De seizoenen zijn in geconcentreerde vorm in deze bomen terug te vinden: de boom is de herfst, de winter, de lente, de zomer.

Keuze van de boom

Het lijkt zo eenvoudig, gewoon een boom uitkiezen in de buurt en die volgen. Maar het is wat ingewikkelder. Voor het eerste jaar vraagt het een goede voorbereiding. Maar volgende jaren kun je daar dan weer fijn op terugvallen!

Tips bij de keuze.

- Het mooiste is een boom die dicht bij de school staat, zodat je er eenvoudig en vaak naartoe kunt en waarbij de kinderen ook 'tussendoor' veranderingen en andere gebeurtenissen kunnen opmerken; het liefst dus een boom op het schoolterrein.
- De kinderen moeten bij de takken kunnen om de twijgen met de knoppen, enzovoort, te kunnen bekijken; dit geldt bijvoorbeeld voor lindes, waar vaak onder aan de stam takken opschieten en voor hazelaars, die vanaf de grond vertakt zijn.
- Het blad verkleurt duidelijk in de herfst; kies geen elzensoort, want daarvan valt het blad groen van de boom.
- De knoppen moeten goed te zien zijn; de acacia is geen goede keus, want de knoppen daarvan zitten verborgen in de twijgen.
- De boom moet voor kinderen aantrekkelijke vruchten en zaden produceren; een onvruchtbare soort van de paardenkastanje is dan ongewenst.
- De gekozen boom is aantrekkelijk voor

kleine beestjes en vogels; de plataan scoort hier laag. Het is lastig om recht te doen aan alle criteria, maar zo'n lijstje kan wel helpen een optimale boom te vinden. Eventueel kies je er twee – een indrukwekkende boom met een dikke stam en een grote kruin en een boom als de hazelaar, met meer stammen, waar een kind gemakkelijk bij de takken kan. Bij de keuze kan hulp gezocht worden bij ouders, leden van een plaatselijke natuurvereniging of een NME-centrum. Dit heeft als voordeel dat relaties met voor de school waardevolle mensen en instellingen in de omgeving ontwikkeld worden die ook later van pas komen.

Jaarschema

Dit thema is anders dan wat gewoonlijk onder 'project' verstaan wordt. Het is namelijk verspreid over het hele schooljaar en beperkt zich niet tot een paar weken geconcentreerd eraan werken. Bovendien speelt de onvoorspelbaarheid van het weer een rol. Als er bijvoorbeeld een koude periode is in het vroege voorjaar zullen de bomen later uitlopen. Dat vraagt om een flexibele planning, gekenmerkt door in elk jaargetijde vooraf vastgelegde activiteiten, met daarnaast af en toe tussentijdse gemeenschappelijke bezoeken aan de boom en ten slotte openheid voor wat individuele kinderen aan de bomen opmerken.

Een voorstel voor vooraf geplande activiteiten is opgenomen in het kader. Deze kunnen geconcentreerd in de tijd plaatsvinden, met bijbehorende gespreks- en verwerkingfasen. Of er wordt een keer per twee weken of per maand een bezoek aan de boom gepland. In perioden waarin in korte tijd veel verandert – zoals het verkleuren van de bladeren, de bladval, het uitlopen in de lente – kan de boom vaker bezocht worden, evenals bij sneeuw, storm of hevige regen, om te bekijken wat dat met de boom doet of hoe de boom er dan uitziet.

De groene draad

Juist omdat een dergelijk thema zo verspreid is over het schooljaar, is het belangrijk om de kinderen (en de leerkrachten!) te helpen bij het zien van de veranderingen aan de boom. Die veranderingen moeten daarom vastgelegd en gedocumenteerd worden. Daarvoor zijn de volgende middelen bruikbaar.

1 Ons bomenboek

Een losbladig, gemeenschappelijk boek voor de hele groep, waarin bladafdrukken, een selectie uit individuele tekeningen en uit teksten worden opgenomen. A3-formaat heeft als voordeel dat de bladen eerst als kleine posters opgehangen kunnen worden voordat ze in het boek komen en grotere dingen er ook een plek in kunnen krijgen. A4-formaat heeft als voordeel dat het boek gemakkelijker opgeborgen kan worden. Het boek heeft een houten kaft (voor- en achterkant). Met vier gaatjes en touwtjes wordt het geheel bijeengehouden. Voorop prijkt een afbeelding van 'onze boom'.

2 Mijn bomenmap

In dit mapje worden individuele tekeningen, afdrukken, teksten, enzovoort, opgeborgen. Elk kind krijgt een foto van de boom in elk jaargetijde. Deze foto's worden opgeplakt op een stevig vel papier, met onder de foto's de vermelding van het



HUMAN TOUCH PHOTOGRAPHY

jaargetijde. In het katern *Spelendleren* van het oktobernummer staan uitgewerkte suggesties om met kinderen voor ieder een eigen bomenboek te maken.

3 Profielen van de boom

Met zwarte stroken papier wordt op een gekleurde achtergrond een profiel van de boom gemaakt en op een vaste plek aan de muur bevestigd. Per seizoen worden daarop bladeren vastgespeld of juist verwijderd.

4 Foto's

Van de boom worden minstens een keer per jaargetijde foto's gemaakt om de veranderingen vast te leggen. Dat geldt voor de boom als geheel, steeds vanuit dezelfde hoek en van dezelfde afstand. Hetzelfde gebeurt met de top van een takje, steeds van dezelfde afstand. Het takje is gemerkt met een gekleurde draad.

5 Ons bomenhoekje

Er kan een hoek ingericht worden, waar alle dingen en informatie met betrekking tot de boom bij elkaar komen. Behalve de hierboven genoemde zaken is daar ook plaats voor 'mooie' en (in het oog van de kinderen) 'bijzondere dingen' van de boom, uitgesteld in een mandje. Met daarbij een prikbord voor allerlei beeldende zaken.

Samen genomen vormen deze structuren het ondersteunende geraamte voor dit thema, het 'geheugen' voor zowel kinderen als leerkrachten.

Toelichting bij activiteiten

In het overzicht van de activiteiten per seizoen in het kader staan enkele genoemd die hier nader toegelicht worden.

Tekenen van de boom: Dit is voor jonge kinderen meestal nog lastig. Zij tekenen vaak nog stereotiepe bomen, model knotwilg. Je kunt kinderen wel beter leren kijken naar de boom, bijvoorbeeld door hen van een afstand met beide wijsvingers de omtrek van de kruin in de lucht te laten aftasten, dat enkele keren te herhalen en dan een tekening van stam en kruinomtrek te laten maken. Ook het patroon van de vertakkingen kan afgetast worden met de wijsvinger. Stel je voor dat een kat in de boom klimt, hoe gaat hij dan? Vanaf de stam, een dikke

tak, een dunnere tak, enzovoort, tot het dunste takje aan de rand. Niet alle takken hoeven getekend te worden. Het gaat om het volgen van het patroon, dat bij boomsoorten vaak sterk verschilt: meer omhoog gericht, loodrecht opzij of naar onder gericht.

Kijk- en vertelkring: Bladeren, vruchten en zaden, takjes met en zonder blad kunnen binnen soms beter bekeken worden dan buiten – al moeten we dat laatste vooral niet laten, want dat is de echte context! In de observatiekring hebben de kinderen allemaal eenzelfde soort ding in de hand. Zij krijgen vijf minuten de tijd om het goed te obser-

veren en vertellen vervolgens om de beurt wat zij eraan ontdekt hebben. Hierdoor wordt het waarnemen met alle zintuigen gestimuleerd en ook het handelen met het ding. Bij bladeren bijvoorbeeld het demonstreren van het laten vallen, terwijl je op je stoel staat. Steeds wordt gevraagd: 'Zien (ruiken, horen, enzovoort) jullie dat ook? Alleen als het bij jou anders is, zeg je dat. Noem dan wat er anders is of hoe je dat anders ziet.' De kinderen zullen ook vaak associëren in de zin van: 'Het lijkt net ...'

Gebruik loop: Aanbevolen wordt het gebruik van een loop die achtmaal vergroot, type 'borrelglasje'. Je kunt zo'n

Activiteiten per seizoen

In de nazomer (september):

- De kinderen maken kennis met hun boom en/of struik.
- Het gemeenschappelijke bomenboek en het boomprofiel worden geïntroduceerd.
- Een eerste 'portret' van de boom / struik wordt gemaakt; gegevens worden vastgelegd om later te kunnen vergelijken (zie artikel).
- De boom/struik wordt als geheel door de kinderen getekend.
- De kinderen maken een groene wrijfafdruk van een blad.
- De kinderen drogen groene bladeren van de boom.
- Het profiel van de boom wordt 'aangekleed' met groene bladeren van wrijfafdrukken.
- In de klas wordt een observatiekring gehouden met een takje met blad.

In de herfst:

- Het verkleuren van de bladeren wordt aan de boom/struik gevolgd: goed kijken, verzamelen en drogen, kleuren (zie onder); profiel van de boom binnen bekleden met bladeren van wrijfafdrukken in herfstkleur.
- Idem voor het afvallen van blad; het profiel binnen wordt kaler.
- Er wordt op gelet waar de afgevallen bladeren terechtkomen.
- Er worden vruchten en zaden verzameld om mee te werken en te spelen.
- Er wordt gekeken of er in de buurt meer zulke bomen zijn als de onze.

In de winter:

- Het winterbeeld van de boom wordt veelzijdig geobserveerd, getekend, enzovoort.
- De kinderen proberen 'broers' en 'zussen' van hun boom in de buurt aan hun beeld te herkennen.
- Er wordt aandacht gegeven aan de schors.
- Twijgen met daaraan vooral de knoppen worden geobserveerd.
- Sommige bomen zullen al bloeien op het kale hout.
- Er wordt gelet op vogels in de boom en op een eventueel oud vogelnest.
- De loop wordt geïntroduceerd.
- De hoogte van de boom en de omtrek van de stam worden bepaald.
- Er wordt gehoopt op sneeuw en de boom wordt bekeken als er sneeuw op ligt.

In de lente (maart – mei):

- Het uitlopen van de bladknoppen en het groen worden van de hele boom gevolgd.
 - Idem van de bloemknoppen.
 - Er wordt gelet op zingende vogels in de boom.
- In maart worden zo mogelijk een of meer bomen geplant op het schoolterrein.

Het project wordt afgesloten met een afscheidsviering rond de boom en een tentoonstelling van alle materiaal.

loep kopen bij de fotograaf. Ideaal is natuurlijk als elk kind er een heeft. Laat kinderen er eerst mee aanrrommelen, van alles bekijken. Demonstreer het goede gebruik: de loep dicht bij je oog, onbeweeglijk, het voorwerp naar de loep bewegen totdat het scherp is. Oefen eerst als collega's onder elkaar.

Meerjarenplan

Goed onderwijs kent naast vooraf geplande activiteiten altijd ook het inspelen op wat zich voordoet. Voor goed onderwijs in deze tijd heb je de hulp nodig van deskundige en betrokken mensen buiten de school. Leerkrachten kunnen niet alles weten, maar weten de hulpbronnen te vinden en in te schakelen. *Less is more*, oftewel: niet het vele is goed, maar het goede is veel. Het adopteren en volgen van een bladverliezende loofboom is als vorm van exemplarisch onderwijs een inhoudelijk rijke activiteit. Het lijkt wat overmoedig, als ik me voorstel dat kinderen niet een jaar, maar zelfs hun hele basisschooltijd zich met een levend wezen als een boom verbinden.

Een jaar zoals in dit artikel is voorgesteld lijkt al heel wat. Maar stel nu eens dat je tegen het eind van dat jaar met de kinderen een of meer bomen plant op het schoolterrein en je volgt en documenteert de ontwikkeling daarvan jaren achtereen, nog sterker: verschillende generaties van kinderen achtereen! Dat is utopisch, ik weet het. Maar die bomen gaan tot de geschiedenis van de mensen en van de organisatie horen.

Wat minder 'hoogdravend': dat wat we hier voor jonge kinderen hebben beschreven, kan bij oudere kinderen worden voortgezet.

Reportage in HJK

Wie enthousiast is geraakt door het idee van Kees Both, kan meteen aan de slag.

De redactie daagt schoolteams uit met hun groep een jaar lang met dit thema te werken en ons daarvan verslag te doen in voorjaar 2007. Stuur een fotoreportage van het proces met begeleidende tekst op naar csnip@bekadidact.nl en maak kans op publicatie in **De wereld van het**

jonge kind; sluit ook een groepsfoto bij. De foto's moeten een hoge resolutie hebben van minimaal 300 DPI.

Kees Both is onderwijspedagoog (botho207@planet.nl)

Literatuur

Both, K. (2005), *Aarde-kinderen*. In: *De wereld van het jonge kind*, oktobernummer.

Chalufour, I., K. Worth (2003), *Discovering Nature with Young Children*. Redleaf press, St. Paul (Minneapolis).

Gebhard, U. (2001), *Kind und Natur. Die Bedeutung der Natur für die psychische Entwicklung*. Westdeutscher Verlag, Opladen.

Rozen, M. (1989), *Het Vier Seizoenenboek*. Natuurbeleving voor de kleuters. Jacob Dijkstra, Groningen.

Strieb, L. (1999/2000), *Bomen*. Uit een dagboek van een groepsleidster. In: *Mensenkinderen*. Zie hiervoor ook: www.jenaplan.nl

Natuureducatieprogramma Natuur-wijs

Onderzoek leert dat meer dan zeventig procent van de kinderen nooit in een natuurgebied komen. Bijna de helft van de twaalf tot zeventienjarigen kijkt wel minstens 10 en soms wel 20 uur televisie per week. Kinderen denken zelfs dat er in Nederland leeuwen en tijgers rondlopen.

Een zorgelijke situatie. Met het doel om kinderen weer bij de natuur te betrekken, hebben daarom de *Universiteit Utrecht*, *NatuurCollege* en *Staatsbosbeheer* de intentie uitgesproken hiervoor samen te gaan werken aan een meerjarig programma *Natuur-wijs*. Dit initiatief moet natuur weer terugbrengen in het onderwijs. Streven is om het programma onderdeel te laten worden van het reguliere curriculum. Hiermee willen de drie organisaties bij vier- tot achttienjarigen een groter bewustzijn realiseren van de relatie tussen mens en natuur, vanuit kennis, beleving en bezieling. Dit najaar start het project met een pilot waar tien basisscholen aan deelnemen. In het voorjaar 2007 worden de eerste resultaten gepresenteerd.

'Dat er zoveel kinderen zijn met ADHD, zoveel kinderen die Ritalin slikken, moet ons toch iets zeggen,' vindt Irene van Lippe-Biesterfeld, voorzitter van NatuurCollege. 'Wat is hier aan de hand? Komt het soms door onze onnatuurlijke leefwijze, die hen niet past? Straks is er een generatie van volwassenen die nooit heeft geroken aan de vochtige aarde, op hun rug naar de wolken gestaard of in de bomen geklommen. Wij, kinderen en volwassenen, hebben het nodig om met al onze zintuigen de natuur te beleven. Dat houdt ons in evenwicht en kan ons in contact brengen met het wonder van het leven.'

JOOP LUIMES

